Vpředvečer války

Rusko-gruzínské vztahy v letech 2001–2007

Emil Souleimanov

Po patnáctileté přestávce, když přestaly v horách a údolích Náhorního Karabachu doutnat požáry arménsko-ázerbájdžánských bojišť, přišla na jižní Kavkaz znovu válka.* Sedmého srpna 2008 vypukl v jihoosetském hlavním městě Cchinvali ozbrojený konflikt, který trval pět dnů a do nějž se postupně zapojily invazní jednotky gruzínské armády a ministerstva vnitra, separatisté z řad Jihoosetů a nakonec oddíly 58. armády Ruské federace, dislokované na sever od Velkého kavkazského hřebene. V důsledku tohoto konfliktu se významně ochladily vztahy mezi Washingtonem a Moskvou, protože obě mocnosti zaujaly k dění v Jižní Osetii a následné okupaci částí samotné Gruzie ruskou armádou kardinálně odlišné stanovisko; nejednotný postoj zaujaly členské země Evropské unie, jejichž představitelům se nepodařilo dosáhnout shody ohledně rusko-gruzínského konfliktu. Válka na jižním Kavkaze rovněž ukázala, že země Evropské unie – ať již každá zvlášť či všechny společně – by měly věnovat zvýšenou pozornost tomuto strategickému regionu na pomezí Evropy a Asie, Černého a Kaspického moře; regionu hraničícímu se třemi významnými regionálními hráči – Ruskem, Tureckem a Íránem – a ovlivňovanému jedním globálním hráčem externím, totiž Spojenými státy americkými. Vývoj v této části postsovětského prostoru, bohaté na ropu a zemní plyn, totiž může mít poměrně významné následky i pro evropský kontinent, a to nejenom z hlediska importu kaspických

* Tato práce vznikla v rámci programu P17 „Vědy o společnosti, politice a médiích“, řešeného na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze

energetických surovin na evropské trhy. To je ještě umocněno přetrváváním dvou latentních konfliktů v severní části Gruzie (Jižní Osetii a Abcházii), kde proti sobě *de facto* stojí Gruzie a Rusko, a stále ještě nevyřešeným územním sporem mezi Arménií a Ázerbájdžánem, který může přerůst v destruktivní mezinárodní konflikt prakticky každou chvíli.

Tato studie se pokouší objasnit evoluci rusko-gruzínských vztahů vpředvečer vlastně prvního konvenčního vojenského konfliktu, jehož se postsovětské Rusko zúčastnilo (pokud ponecháme stranou první fázi rusko-čečenské války z let 1994 až 1996, v níž však s Ruskem neválčil mezinárodně uznaný stát, ale čečenští separatisté usilující o nezávislost). Na následujících stránkách analyzují latentní charakter napětí, které v rusko-gruzínských vztazích existovalo přinejmenším od začátku zkoumaného období (2001) do měsíců, které srpnové válce předcházely.¹

Gruzie v roce 2001

Narozdíl od sousedního Ázerbájdžánu, disponujícího značnými zásobami ropy a zemního plynu, neměla postsovětská Gruzie zpočátku čím přilákat zájem západních zemí. Právě to však bylo nezbytné pro druhého prezidenta této jihokavkazské země Eduarda Ševardnadzeho, který se Gruzii aktivně snažil vymanit z mocenského područí Kremlu. S tím jak v polovině devadesátých let dospívali investoři a jejich klíčoví patroni – Washington a Londýn – k rozhodnutí, že „hlavní“ ropovod z ázerbájdžánských nalezišť povede do tureckého Ceyhanu právě přes území Gruzie, se však tato země ocitla ve středu zájmu jako do budoucna významný tranzitní uzel, který měl propojit kaspicko-středoasijskou oblast s Evropou a Západem.²

Otázka těžby a přepravy kaspické ropy se tedy pro Tbilisi, alespoň v počáteční fázi gruzínského zahraničněpolitického aktivismu, stala způsobem, jak se zviditelnit na mezinárodní scéně, a kromě toho přinášela také vidinu stabilních vysokých příjmů z tranzitu; kaspická „ropaná diplomacie“ se ve druhé polovině devadesátých let stala středobodem politiky Baku a v poněkud menší míře i Tbilisi. Významný byl v této souvislosti tandem „starých lišáků“ Eduarda Ševardnadzeho a Gejdara Alijeva, dvou patriarchů sovětské politiky, kteří se desítky let osobně znali, důvěřovali si a byli ochotni a schopni intenzivní spolupráce.³ Zpětně vzato, mezinárodní renomé Eduarda Ševardnadzeho, který pět let působil ve funkci sovětského ministra zahraničí a patřil mezi apologety „nového myšlení“ v zahraniční politice SSSR, a jeho rozsáhlé osobní

1 Tehdy se totiž v důsledku nově ustálené mezinárodněpolitické i regionální mocenské konstelace, způsobené teroristickými útoky v New Yorku a Washingtonu i nově deklarovanou globální válkou proti terorismu, posunulo těžiště mezinárodní politiky směrem k Afghánistánu a obecně ke vnitřním oblastem Eurasie.

2 Viz BARAN, Zeyno: The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Implications for Turkey. In: CORNELL, Svante – STARR, Fred (ed.): *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West*. Washington, The Central Asia-Caucasus Institute – Silk Road Studies Program Joint Center 2005, s. 103–118.

3 Oběma prezidentům se v jejich zemích nezávisle na sobě skutečně přezdívalo „Starý lišák“.

kontakty na Západě nemalou měrou přispěly k úspěšnosti ambiciózního projektu výstavby ropovodu Baku–Tbilisi–Ceyhan.⁴

Spolupráce s Baku v ropných záležitostech vyvolala sblížení s Ankarou, která navíc stejně jako Tbilisi a Baku měla zájem na omezení ruského vlivu v regionu. V situaci jakéhosi geopolitického obklíčení, v němž se nacházel Ázerbájdžán – napjaté vztahy s Íránem a Ruskem, stav nevyřešené války s Arménií a spory o vlastnictví ropných nalezišť v Kaspickém moři s Turkmenistánem⁵ – Baku vnímalo Gruzii jako jedinou cestu na Západ, do Evropy, ale i dále do světa; a platilo také naopak, že jednání o přepravě kaspické ropy, a tudíž i politika ázerbájdžánského souseda, byly pro Gruzii jakýmsi „oknem“ na Západ. Strategický význam této jihokavkazské země si Washington uvědomoval v návaznosti na stále se zhoršující vztahy mezi Spojenými státy a Ruskem, respektive Íránem; zeměpisná poloha Gruzie s jejími černomořskými přístavy a společnou hranicí s Tureckem na jihozápadě a s Ázerbájdžánem na jihovýchodě se již jevila jako životně důležitá pro úspěch amerického mocenského angažmá v regionu, a to zdaleka nejen v otázce exportu kaspických surovin.⁶

Krise v údolí Pankisi

Vznik gruzínské konkurence a posílení její pozice ve sporu, kam povede plánované ropné potrubí, i koordinované ázerbájdžánsko-gruzínské snahy o zvýšení americké účasti v regionálních záležitostech posilovaly napětí ve vztazích mezi Tbilisi a Moskvou, patrné již od přelomu osmdesátých a devadesátých let. Skutečná roztržka však měla teprve nastat. Právě v letech 2001 a 2002 se vztahy mezi Tbilisi a Moskvou ocitly na bodu mrazu. Po událostech z 11. září, kdy otázka boje proti mezinárodnímu (islamistickému) terorismu značně sblížila pozice Ruska a klíčových západních zemí, se ruská strana pokusila vyřešit problém pankiského údolí – území na gruzínsko-čečenské hranici obývaného národem Kistů, etnicky spřízněným s Čečeny, avšak narozdíl od nich se hlásícím převážně k pravoslaví.⁷ Od roku 1999 nalezly desítky či stovky čečenských ozbrojenců a tisíce civilistů prchajících před federální armádou přechodně domov v této izolované horské oblasti, v níž byla moc Tbilisi zpočátku omezená. Území pankiského údolí představovalo pro čečenské separatisty jakýsi

4 V Gruzii bylo v 90. letech rozšířené rčení: „Ázerbájdžán má ropu, Arménie má diasporu, my máme Ševardnadzeho.“

5 Podrobněji viz např. SOULEIMANOV, Emil – DITRYCH, Ondřej: Iran and Azerbaijan: A Contested Neighborhood. In: *Middle East Policy*, roč. 14, č. 2 (léto 2007), s. 101–117.

6 Více k této problematice viz např. koncepce tzv. eurasijského Balkánu, jak ji vyložil přední americký geopolitik Zbigniew Brzezinski v knize *Velká šachovnice: K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha* (Praha, Mladá fronta 1999, s. 127–153).

7 Podrobněji k problematice strategicky situované pankiské soutěsky viz např. KURTSIKIDZE, Shorena – CHIKOVANI, Vakhtang: *Georgia's Pankisi Gorge: An Ethnographic Survey*. (Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies: A Working Paper, jaro 2002.) Berkeley, University of California Press 2002 (http://socrates.berkeley.edu/~bsp/publications/2002_03-kurt.pdf, staženo 10.2.2008).

Pohled na část údolí Pankisi s kavkazskými štíty na severovýchodě Gruzie

strategický týl, což muselo Moskvu znepokojovat; ruské úřady rovněž upozorňovaly, že tudy míří do Čečny zbraně, munice a mezinárodní žoldnéři včetně džihádistických bojovníků. V té době z Ruska i ze Spojených států zaznívaly obavy, že se v regionu skrývají bojovníci Al Kajdy.⁸ Počátkem roku 2002 tehdejší ministr zahraničí Ruska Igor Ivanov dokonce připustil, že se samotný Usáma bin Ládín možná ukrývá právě v Pankisi.⁹

Veškeré protesty Rusů však gruzínská strana zprvu dementovala, s tím že se zde žádní čečenští, natožpak džihádističtí teroristé nenacházejí. Tbilisi odmítalo ruský návrh na provedení společné vojenské operace zaměřené na „začistku“ pankiského údolí od čečenských separatistů zřejmě i v obavě z toho, že po případné akci ruské vojenské jednotky v této důležité části Gruzie zůstanou, případně že bude Gruzie vtažena do nového etnopolitického ozbrojeného konfliktu na vlastním území; dalším důvodem byl silný odpor domácího obyvatelstva.¹⁰ Napětí ve vztazích mezi oběma zeměmi vyvrcholilo koncem roku 2001, a zejména v letních měsících roku 2002, kdy ruské vrtulníky podnikly řadu útoků na vesnice pankiského údolí, což stálo život

⁸ Viz http://www.nti.org/e_research/e3_31a.html#fn2 (srpen 2003, staženo 10.2.2008).

⁹ Podle zprávy Rádía Svobodná Evropa / Rádía Svoboda (dále jen RFE/RL) z 28.2.2002.

¹⁰ Skutečností je, že případná ruská intervence v pankiském údolí by hrozila vyústit v další ozbrojený konflikt na gruzínském území; zásah by se nejspíš setkal se společným odporem místních Kistů a Čečenů. Zásadním problémem takovéto operace by pak byla jasná identifikace čečenských separatistů v několikatisícové vlně uprchlíků.

přínejmenším jednoho gruzínského civilistu.¹¹ Gruzii opanovaly obavy, že si Moskva připravuje mezinárodní veřejné mínění a chystá se na jednostranný vojenský zásah proti „hnízdům teroristů“, jak pankiské údolí opakovaně označovali vysoce postavení ruští činitelé.¹² Spekulovalo se o tom, že prezident Vladimir Putin usiluje o jakýsi diplomatický obchod s Washingtonem, který měl údajně získat souhlas Moskvy s invazí do Iráku výměnou za uznání ruského zásahu v Pankisi.¹³ Eduard Ševardnadze sice narychlo nařídil zásah jednotek gruzínského ministerstva vnitra v Pankisi, jeho rozsah a efekt však byly značně omezené, což Moskvu neuspokojilo.¹⁴ Gruzínské obavy potvrdilo faktické ruské ultimátum z 11. září 2002, ve kterém bylo Tbilisi vyzváno, aby neprodleně zavedlo plnou kontrolu nad gruzínsko-čečenským úsekem gruzínsko-ruské státní hranice, s tím že v opačném případě nelze vyloučit ruský vojenský zásah;¹⁵ některé ruské deníky záhy dokonce zveřejnily invazní plány.¹⁶

Důvodem stupňování napětí mezi Gruzii a jejím severním sousedem patrně byla i skutečnost, že Tbilisi a Washington počátkem roku 2002 oznámily zahájení společného Programu výcviku a vyzbrojení Gruzie (*Georgia Train and Equip Program*).¹⁷ Cílem tohoto programu, který byl reakcí na Ševardnadzeho prosby adresované Spojeným státem, mělo být posílení protiteroristické síly gruzínské armády a policie americkými vojenskými specialisty v souvislosti se zneklidňující situací v Pankisi.¹⁸ Do země tak zamířily stovky amerických důstojníků a vojáků, ale také finanční prostředky na obnovu vybraných armádních oddílů. V rámci tohoto programu, který byl formálně zahájen v květnu 2002, měl původně trvat osmnáct měsíců a jehož rozpočet byl stanoven na čtyřiašedesát milionů dolarů, začali američtí vojenští specialisté cvičit

11 Viz zpráva Ústavu pro zpravodajství o válce a míru (*Institute for War & Peace Reporting*) z 23.9.2004.

12 Viz BLAGOV, Sergei: Moscow May Seek International Backing for Pankisi Military Operation. In: *Eurasia Insight* (14.8.2002) (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav081402.shtml>, staženo 10.2.2008).

13 Zpráva RFE/RL z 23.9.2002.

14 To, co v Pankisi koncem srpna 2002 ve skutečnosti proběhlo, jen málo připomínalo vojenskou operaci – došlo totiž k předem oznámenému vpochodování nepočetných jednotek zvláštního nasazení gruzínské armády do obce Duisi, administrativního střediska Pankisi. Část vojsk v Duisi symbolicky zůstala, část se brzy vrátila zpátky, těžko však lze hovořit o tom, že by tím Tbilisi získalo výraznější kontrolu nad touto velehorskou oblastí. Gruzínská strana zjevně nemá zájem o zhoršení vztahů s minoritou Kistů a snaží se vyhnout vzplanutí nového ohniska etnicko-politického napětí na svém území. Moskvu rovněž iritovala malá ochota Tbilisi vydat při nedostatku důkazů ruským úřadům desítky čečenských mužů, kteří se záhy po zahájení vojenských operací v Čečně objevili v Pankisi či jinde v Gruzii a které Moskva téměř automaticky považovala za teroristy.

15 Viz KATZ, Mark N.: Don't Trade Georgia with Iraq. In: *Eurasia Insight* (20.9.2002). Zpravodajský portál *Eurasia Insight* je dostupný na serveru www.eurasianet.org.

16 Viz *Nėzavisimaja gazeta* z 13.9.2002.

17 Ten byl součástí operace Trvalá svoboda (*Enduring Freedom*), která zahrnovala americké vojenské iniciativy v Afghánistánu i jinde ve středoasijské oblasti.

18 Tehdy se již uvažovalo o tom, že se v Pankisi za účasti gruzínských a amerických jednotek uskuteční zvláštní operace za účelem navrátit tuto oblast pod faktickou jurisdikci gruzínského státu.

Gruzínský prezident Eduard Ševardnadze při tiskové konferenci v Pentagonu 5. října 2001

elitní protiteroristické jednotky gruzínské armády v celkovém počtu dvanácti set mužů.¹⁹ Není rovněž bez zajímavosti, že nesmlouvavým postojem gruzínského prezidenta v otázce ruské, respektive společné rusko-gruzínské vojenské operace na severu země podmiňoval Washington svou podporu Gruzii, což bylo zřejmé již od počátku roku 2002; v únoru toho roku se mluvčí amerického ministerstva zahraničí Richard Boucher nechal slyšet, že Spojené státy daly najevo Moskvě svůj názor, že situaci v Pankisi „nejlépe vyřeší spolupráce USA a Gruzie“.²⁰ Existují přitom četná svědectví o tom, že Spojené státy slíbily Ševardnadzemu vojensko-technickou podporu v otázce Pankisi již za návštěvy gruzínského prezidenta v Bílém domě v říjnu 2001, případně za návštěvy ministra obrany Donalda Rumsfelda ve Tbilisi o dva měsíce později.²¹

Přes počáteční odmítání samotného faktu, že na gruzínském území se vyskytují čečenští ozbrojenci, tak Gruzie a Spojené státy tento argument obratně využily pro zahájení vojenské spolupráce; v rámci programu podpory gruzínské armády v jejím protiteroristickém snažení Washington poskytl jihokavkazské zemi nezanedbatelnou vojensko-technickou a finanční pomoc, o čemž ještě bude řeč. Vůbec poprvé se tak na území jižního Kavkazu ustálila americká vojenská přítomnost (byť velmi omezená

19 Podrobnější informace poskytuje např. portál Global Security (<http://www.globalsecurity.org/military/ops/gtep.htm>, staženo 13.2.2008).

20 Citováno podle zprávy RFE/RL z 28.2.2002.

21 Viz ARESHIDZE, Irakly G.: Helping Georgia? In: *Perspective*, roč. 12, č. 4 (březen–duben 2002) (článek v uvedeném elektronickém časopise je dostupný na <http://www.bu.edu/iscip/vol12//areschidze.html>, staženo 12.12.2012).

a spíše symbolická), což Rusko přijímalo s obtížně skrývaným podrážděním. Většina na gruzínské veřejnosti to naopak vítala jako důležitý krok k posílení nezávislosti; americká vojenská přítomnost, třebaže omezená, byla vnímána jako významný precedent, který má někdy v relativně blízkém budoucnu posloužit jako výchozí bod pro vytoužené členství Gruzie v severoatlantických bezpečnostních strukturách. Americký zpravodajský server Stratfor hodnotil umístění amerických jednotek v Gruzii jako „velké strategické vítězství“ Washingtonu, které je v souladu se stále silnějším americkým tlakem na západní a jižní hranice Ruska a usnadní případnou roli Gruzie jako základny pro chystaný americký útok na Irák; navíc podle něj „americká vojenská přítomnost pomůže zajistit, aby většina ropy a zemního plynu z Kaspického moře tekla západním směrem“.²²

Vztahy Gruzie se Spojenými státy

Na pozadí prohlubujícího se konfliktu mezi Tbilisi a Moskvou docházelo k upevnění americko-gruzínského svazku; vztahy mezi oběma zeměmi však byly posíleny již záhy po teroristických útocích ve Washingtonu a New Yorku. Gruzie byla společně s Ázerbájdžánem a Arménií jednou z prvních zemí postsovětského prostoru, které na podzim 2001 jednoznačně podpořily americké tažení v Afghánistánu; Eduard Ševardnadze uvedl, že „otevře gruzínský vzdušný prostor a v případě potřeby také letiště a další infrastrukturu“ pro chystané letecké útoky.²³ Další sblížení mezi Tbilisi a Washingtonem pak přinesla změna mocenské garnitury v jihokavkazské zemi. Charizmatickému prezidentovi Micheilu Saakašvilimu, který hovoří plynule anglicky a má titul doktora práv z přední americké univerzity, se podařilo navázat důvěrný vztah s Georgem W. Bushem. Americký prezident tak poprvé v dějinách země v květnu 2005 navštívil Tbilisi, aby osobně podpořil Saakašviliovo počínání ve vnitřní i zahraniční politice. Návštěvu George W. Bushe, kterého čekalo euforické přijetí, mnoho komentátorů interpretovalo jako symbolické splacení dluhu Bílého domu vůči nově objevenému spojenci v postsovětském prostoru, který – stejně jako jeho předchůdce v prezidentském křesle – mnohostranně podpořil americkou invazi jak do Afghánistánu,²⁴ tak do Iráku (což bylo pro Američany patrně ještě důležitější). Gruzie se totiž – stejně jako její ázerbájdžánský soused, ale narozdíl od Arménie – bez váhání přihlásila do „koalice ochotných“ (*Coalition of the Willing*) a patřila mezi nepočetné země, které do obsazeného Iráku vyslaly své vojenské kontingenty (osm set padesát

22 Citováno podle: MARTIN, Patrick: US Troops Deployed to Former Soviet Republic of Georgia (článek zveřejněný na portálu World Socialist Web Site 1.3.2002 je dostupný na http://www.wsws.org/articles/2002/mar2002/geor-m01_prn.shtml, staženo 11.2.2008).

23 GERLEMAN, David J. – STEVENS, Jennifer E.: Operation Enduring Freedom: Foreign Pledges of Military & Intelligence Support. Zpráva Kongresové badatelské služby (*Congressional Research Service*) pro americký Kongres ze 17.10.2001 (<http://fpc.state.gov/documents/organization/6207.pdf>, staženo 13.2.2008).

24 Gruzie v roce 2004 přispěla do Afghánistánu padesáti vojáky, kteří podléhali německému velení.

vojáků, v létě 2007 pak dalších čtrnáct set). Dvě stovky vojáků Gruzie vyslala rovněž do mise KFOR v Kosovu.²⁵

Stále aktivnější angažmá Spojených států v gruzínských záležitostech však patrně podmiňovaly spíše ony strategické důvody, které byly částečně vysvětleny na předchozích stranách této studie. Jak v kontextu války proti terorismu a citelných změn ve strategickém uvažování Pentagonu, tak ve světle prohlubujícího se americko-ruského antagonismu (viz výše) byl význam jihokavkazsko-kaspického areálu posílen; vyzdvížena byla úloha Gruzie jako „nezbytného vzdušného koridoru pro americké záměry v Afghánistánu a Iráku a klíčové tranzitní země pro kaspické energetické zásoby“.²⁶ Zvýšený význam Gruzie od roku 2001 tak byl diktován potřebou zajistit přístup k jihokavkazsko-středoasijskému regionu a nerušený tok kaspických surovin na západní trhy, znemožnit využívání regionu jako základny pro činnost teroristických uskupení, která by mohla potenciálně ohrozit americké zájmy, a zabránit obnoveným snahám Moskvy o *comeback* do postsovětských republik. Jistou měrou k posílení významu Gruzie přispěla i „revoluce růží“, která z ní pro mnohé na Západě, zejména ve Spojených státech, učinila jakousi vlajkovou loď prozápadních i proamerických demokratických sil v postsovětském prostoru.²⁷

V roce 2005 tak byl zahájen Operační program rozvoje a stability (*Sustainment and Stability Operation Program* – SSOP), v jehož rámci Spojené státy vyčlenily šedesát milionů dolarů na výcvik a technické zajištění dvou gruzínských pěších batalionů, které měly být vyslány do Iráku. Washington se rovněž zavázal k výcviku a podpoře jednoho logistického batalionu a vojáků dvou brigád, jakož i k reformě velení pozemních vojsk, s cílem vytvořit „operační jednotku v rámci spojeného štábu ozbrojených sil a modernizovat Národní výcvikové centrum. Kromě toho bude Gruzie dostávat podporu od amerického ministerstva zahraničí v rámci programů Bezpečnost hranic

25 Viz webové stránky gruzínského ministerstva obrany (<http://www.mod.gov.ge/?l=E&m=5&sm=10>, staženo 1.11.2006).

26 Těmito slovy Dov Lynch shrnul výroky amerického generála Jamese Jonese z jeho vystoupení před branným výborem Senátu USA v březnu 2005 (LYNCH, Dov: *Why Georgia Matters*. (Chaillot Paper, č. 86.) Paris, Institute for Security Studies 2006, s. 52).

27 Je zajímavé, že podle některých spekulací stály za změnou režimu v Tbilisi v listopadu 2003 Spojené státy. Zejména ruští autoři upozorňují na mnohé podobnosti ve způsobu organizace a v průběhu mezi „sametovými revolucemi“ v Srbsku, Gruzii (a poté na Ukrajině). Vodítkem k uchopení všudypřítomné americké stopy má být osoba Richarda Milese, který vedl americkou diplomatickou misi v Jugoslávii v letech 1996–1999, kde se údajně zasloužil o svržení Slobodana Miloševiče v roce 2000 v rámci hnutí národního odporu (*Otpor*). V letech 2002–2005 zastával Miles post amerického velvyslance v Gruzii, kde aktivně vystupoval na podporu Saakašvilho kandidatury a postavil se na jeho stranu i během listopadové krize v roce 2003. Hnutí *Kchmara!* (Dost!), které od roku 2000 usilovalo o rezignaci Ševardnadze a bylo hnacím motorem „revoluce růží“, vykazovalo řadu zjevných podobností s hnutím *Otpor* i v používané symbolice. Podrobněji k tématu viz např. KANDELAKI, Giorgi: *Georgia's Rose Revolution: A Participant's Perspective*. Práce vyšla jako zvláštní zpráva č. 167 Amerického institutu míru (*US Institute of Peace*) z července 2006 (<http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr167.pdf>, staženo 13.2.2008). Měsíc před prezidentskými volbami v Gruzii navíc Washington oznámil, že dosti citelně zkrátí finanční podporu zemi, což mělo negativní dopad na Ševardnadze beztak již slabou popularitu.

George W. Bush s gruzínským prezidentem Micheilem Saakašvilim při historicky první návštěvě amerického prezidenta ve Tbilisi 10. května 2005

Gruzie a Prosazení práva.²⁸ Pražský summit Severoatlantické aliance v roce 2002, na němž aliance potvrdila svou politiku „otevřených dveří“, respektive se zavázala k dalšímu rozšiřování na východ, přišel s novým způsobem spolupráce s postkomunistickými zeměmi střední a východní Evropy – stal se jím Akční plán pro individuální partnerství (*Individual Partnership Action Plan* – IPAP), do nějž byla Gruzie přijata již koncem roku 2004. Plán zahrnuje řadu opatření v oblasti politické, vojenské a ekonomické, která by měla dotyčná země přijmout, aby mohla být zahájena jednání o jejím vstupu do aliance.²⁹ Rok poté byla podepsána takzvaná tranzitní dohoda mezi NATO a Gruzii, která stanovila právo Severoatlantické aliance používat vzdušný prostor země stejně jako její prostor pozemní a námořní.³⁰ V současné době Tbilisi usiluje o přistoupení k Akčnímu plánu pro členství (*Membership Action Plan* – MAP), který by se mohl stát prvním přímým krokem k zahájení procesu vstupu Gruzie do Severoatlantické aliance.³¹ Ve stejném roce se Gruzie stala účastnickou zemí projektu Výzva tisíciletí (*Millennium Challenge*), v jehož rámci má země během pěti let obdržet tři

28 LYNCH, D.: *Why Georgia Matters*, s. 52 n.

29 Viz text IPAP pro Gruzii na stránkách gruzínského ministerstva zahraničí (<http://www.eunato.gov.ge/english/index.php?title=ipapvers>, staženo 13.2.2008).

30 Tisková zpráva NATO z 2.3.2005, zveřejněna na webových stránkách portálu Global Security (<http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2005/03/mil-050302-nato01.htm>, staženo 15.2.2008).

31 Je třeba dodat, že MAP je proces s otevřeným koncem, u nějž není nikdy dopředu jisté, zda účastnická země opravdu získá členství v NATO.

sta milionů dolarů jako podporu, s důrazem na vylepšení regionální infrastruktury a rozvoj v ekonomické sféře; jen v roce 2005 činila přímá finanční podpora Gruzii ze strany Spojených států 138,9 milionů dolarů.³²

Nová vláda ve Tbilisi jako jeden ze svých prioritních úkolů v zahraniční politice stanovila vstup země do Severoatlantické aliance a Evropské unie.³³ Právě případný vstup Gruzie (a Ukrajiny) do aliance se stal v postsovětském prostoru jedním z nejostřeji sledovaných témat posledních let. Analýza výše popsaných událostí, ale i občasná prohlášení amerických představitelů i vysoce postavených činitelů NATO svědčí o stále znatelnějším zájmu Spojených států i Severoatlantické aliance o region jižního Kavkazu (a Střední Asie). Příznačné byly v tomto ohledu závěry řížského summitu NATO v roce 2006, kde se alianční Euroatlantické partnerství (*Euro-Atlantic Partnership – EAP*) rozšířilo mimo jiné na jihokavkazské a středoasijské země. Tehdejší generální tajemník NATO Jaap de Hoop Scheffer patrně tlumočil novou doktrínu aliance, když deklaroval vybudování „tří mostů“ – ve Středomoří, na Kavkazu a ve Střední Asii, což v souvislosti s nedávným přijetím tří pobaltských zemí do aliance velice zneklidnilo Moskvu.³⁴ Jak Scheffer podotkl, „není třeba zdůrazňovat, že dveře NATO jsou otevřené. (...) Není třeba zdůrazňovat, že NATO podpoří Gruzii, kdykoli to bude při prosazování těchto obtížných, obtížných reforem potřebovat. Uvědomujeme si, že to bude dlouhá, dlouhá cesta, ale NATO je připraveno pomoci.“³⁵ Ve stejném duchu se již tradičně vyjadřuje Washington, který vítá gruzínské snahy v tomto směru a slibuje jim všemožnou podporu; slovy amerického prezidenta Bushe: „Věřím, že pro NATO by bylo výhodné, kdyby byla Gruzie členem NATO, a myslím, že by to bylo výhodné i pro Gruzii.“³⁶ Ani George Bush, ani jiní vysoce postavení představitelé americké exekutivy a legislativy však zároveň neopomíjeli zdůraznit, že případný vstup Gruzie do aliance zřejmě bude komplikovaným a dlouhým procesem, a členství v ní tudíž

32 Viz FREESE, Theresa: Georgia Still Waiting for Millennium Challenge Funds. In: *Eurasia Insight* (18.1.2006) (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav011806.shtml>, staženo 12.2.2008). Američané financují od roku 2004 prostřednictvím řady speciálních programů veřejný sektor v Gruzii; podpora zašla tak daleko, že se záhy po změně režimu v listopadu 2003 mimo jiné podíleli na placení mezd gruzínským policistům.

33 Viz. např. Foreign Policy Strategy 2006–2009, Ministry of Foreign Affairs, Georgia (http://www.mfa.gov.ge/files/115_1973_997704_Strategy_MFA2006-2009En.pdf, staženo 13.2.2008).

34 Navíc „bylo dohodnuto, že budou jmenováni místní styčné osoby sídlící v každé z oblastí, aby pomáhaly spojencům (na Kavkazu a ve Střední Asii – pozn. autora), kteří jsou ve větší vzdálenosti od ústředí NATO. (...) Bylo rozhodnuto jmenovat pro tyto dva regiony zvláštního zástupce.“ (SIMMONS, Robert: Ten Years of the Euro-Atlantic Partnership Council: A Personal Reflection. In: *NATO Review* (léto 2007). Článek v uvedeném elektronickém časopise je dostupný na <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/english/art5.html>, staženo 13.2.2008.)

35 Citováno podle: LOBJAKAS, Ahto: Georgia: NATO Chief Says “The Door Is Open”. Zpráva RFE/RL z 28.11.2005 (<http://www.rferl.org/featuresarticle/2005/11/d4cc1f10-0b09-45f0-9aa9-6a9c9ee0f373.html>, staženo 13.1.2008).

36 Citováno podle: BAKER, Peter: President of Georgia Gets Warm Embrace. In: *The Washington Post* (6.7.2006) (viz <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/07/05/AR2006070501548.html>, staženo 15.2.2008).

nemůže přijít „přes noc“.³⁷ Důležitý krok však byl učiněn v březnu 2007, kdy americký Senát přijetím Zákona o podpoře svobody (*NATO Freedom Consolidation Act*) schválil případný vstup Gruzie (a dále Ukrajiny, Makedonie, Albánie a Chorvatska) do Severoatlantické aliance, což během necelého měsíce potvrdil Bílý dům.³⁸ V kontextu uvedeného vývoje získala klíčový význam otázka ruské vojenské přítomnosti na gruzínském území.

Spory kolem zrušení ruských vojenských základen v Gruzii

V letech 1997 až 1999 došlo v rámci ropného konsorcia Ázerbájdžánská mezinárodní operační společnost (*Azerbaijan International Operating Company – AIOC*) k definitivnímu schválení projektu výstavby ropovodu Baku–Tbilisi–Ceyhan pro tranzit „hlavní“ ropy z Ázerbájdžánu, v důsledku čehož americká aktivita na jižním Kavkazu nebývale zesílila. Souběžně s tím, jak se stupňovala americká přítomnost v regionu, začaly v Gruzii stále silněji zaznívat hlasy volající po zrušení ruských vojenských základen. Výrazně proamerická nálada gruzínské veřejnosti byla v přímém rozporu s trvající ruskou vojenskou přítomností v zemi, jejíž vedení stále nekompromisněji prosazovalo co nejtěsnější sbližování se Severoatlantickou aliancí, včetně možnosti v budoucnu do ní vstoupit.

Rozhodnutí o výstavbě zmíněného ropovodu vzbudilo obavy o bezpečnost oblastí, přes které měl vést. Jeho trasa měla procházet v bezprostřední blízkosti regionu Samcche-Džavacheti s výraznou arménskou populací, dále Jižní Osetii a poblíž administrativních hranic Adžárie; ve všech těchto regionech přitom v té či oné podobě existovala – respektive stále ještě existuje – ruská vojenská přítomnost. Svou roli zajisté sehrála i strategicky podmíněná snaha Spojených států pomoci vládám postsovětských zemí, které usilovaly o zrušení ruských vojenských základen na svém území (kromě Gruzie se to týkalo ještě Moldávie, respektive Podněstří). Zanedlouho se ukázalo, že Washington zrušení ruských vojenských základen zařadil jako důležitý cíl do své zahraničněpolitické agendy v postsovětském prostoru.

Výsledkem intenzivního, především amerického lobbování byl ruský souhlas se zrušením základen v Gruzii na summitu Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) v roce 1999 v Istanbulu. V závěrečném usnesení se Moskva a Tbilisi dohodly na zrušení vojenské základny v abcházské Gudautě a letecké základny Vaziani poblíž Tbilisi, což se mělo uskutečnit do 1. července 2001; usnesení rovněž stanovilo, že „gruzínská strana usnadní vytvoření podmínek nutných pro omezení a stažení ruských sil“ a že „během roku 2000 obě strany dokončí jednání týkající se délky přítomnosti a formy působení ruských vojenských základen v Batumi a Achalkalaki

37 FULLER, Liz: Georgia: Bush Gives Half a Loaf. Zráva RFE/RL z 10.5.2008 (viz <http://www.rferl.org/featuresarticle/2005/05/e22863fb-54f8-40bd-b481-f3dcfaa2644c.html>, staženo 13.2.2008).

38 Viz zpráva ruské tiskové agentury RIA Novosti z 23.4.2007, zveřejněna na portálu Global Security (<http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2007/04/mil-070423-rianovosti01.htm>, staženo 15.2.2008).

a ruských vojenských zařízení na území Gruzie“.³⁹ V souladu s mezinárodněprávními závazky Moskva vojenskou základnu ve Vaziani k uvedenému termínu zrušila. Značné pochybnosti však má Tbilisi ohledně deklarovaného zrušení základny v Gudautě, která podle mínění gruzínských úřadů v praxi zrušena nebyla a nebyla z ní rovněž stažena těžká vojenská technika, ačkoli se k tomu Moskva výslovně zavázala. Požadavek Tbilisi na inspekci v Gudautě Rusko zamítá formálně kvůli výrazným protestům Abcházů. Vojenskou přítomnost v Gudautě přitom vysvětluje tím, že se jedná o infrastrukturu využívanou mírovým kontingentem Společenství nezávislých států (SNS) v Abcházii, případně odporem ke zrušení své vojenské přítomnosti ze strany Suchumi, které ji vnímá jako záruku míru a stability v oblasti.⁴⁰ V posledních letech však Moskva účinně bránila rovněž inspekcím Severoatlantické aliance; pravděpodobně ponechání těžké vojenské techniky v Gudautě by totiž bylo porušením stanov Smlouvy o konvenčních zbraních v Evropě, jejímž důležitým účastníkem Rusko do poloviny roku 2007 bylo.⁴¹

Jak již bylo uvedeno, konečná dohoda o zrušení dalších dvou ruských vojenských základen na gruzínském území, v Batumi a Achalkalaki, měla být podepsána v roce 2000. Moskvě se podařilo tomu zabránit, v neposlední řadě díky nepřliš důraznému přístupu Eduarda Ševardnadzeho. O to silnější však byla podpora nové gruzínské vlády ze strany Washingtonu i západoevropských metropolí při napjatých rozhovorech o termínech odchodu ruských vojsk. Počáteční úsilí Moskvy zamezit stažení vojsk, mimo jiné s odkazem na výše zmíněný text závěrečného usnesení z Istanbulu, který předpokládal, že nejprve mají nastat podmínky umožňující zrušení základen, vzápětí narazilo na silné protesty transatlantických spojenců, kteří poukazovali na nutnost respektovat mezinárodněprávní úmluvy a také na to, že „vojenské síly mohou na území jiného účastnického státu zůstat pouze za podmínek, s nimiž hostitelská země bezvýhradně souhlasí“.⁴²

Američané považovali ruskou vojenskou přítomnost v Gruzii za tak závažný problém, že Senát přijal v květnu 2005 zvláštní rezoluci, která volala po jejím co nejrychlejším ukončení,⁴³ a americká ministryně zahraničí Condoleezza Riceová ujišťovala členy horní komory Kongresu, že Bushova administrativa činí vše pro to, aby Moskvu přiměla k urychlenému vyklizení jejích vojenských základen v Gruzii.⁴⁴ „Podle istan-

39 Citováno z textu závěrečné zprávy ze summitu OBSE v Istanbulu, zveřejněného na webové stránce Federace amerických vědců (*Federation of American Scientists – FAS*) (http://www.fas.org/nuke/control/cfe/text/final_act_of_cfe.htm, staženo 11.2.2008).

40 Viz SOCOR, Vladimir: Russia's Retention of Gudauta Base: An Unfulfilled CFE Treaty Commitment. In: *Eurasia Daily Monitor* (22.5.2006).

41 Viz zpráva informačně-analytického portálu www.caucas.com z 9.5.2006.

42 Slova amerického velvyslance při OBSE jsou citována podle studie: VASHAKMADZE, Mindia: Foreign Forces in Georgia: Status, Legitimacy, Prospects. In: FLURI, Philipp – DARCHIASHVILI, David (ed.): *After Shevardnadze: Georgian Security Sector Governance after the Rose Revolution*. Geneva, Centre for the Democratic Control of Armed Forces 2004, s. 160.

43 Text rezoluce č. 139 amerického Senátu z května 2005 je zveřejněn na internetové stránce gruzínského velvyslanectví v USA (<http://www.georgiaemb.org/DisplayMedia.asp?id=393>, staženo 11.2.2008).

44 Viz zpráva tiskové agentury PanArmenian News ze 14.5.2005.

Gruzie bez separatistických republik Abcházie a Jižní Osetie zaujímá rozlohu necelých šedesát tisíc čtverečních kilometrů a žije v ní o něco více než čtyři miliony tři sta tisíc obyvatel

bulských dohod mělo Rusko vyklidit své vojenské základny na gruzínském území již v roce 2001. V této otázce bylo dosaženo jednomyslné shody,“ upozorňoval Moskvu ministr obrany Donald Rumsfeld již v roce 2003.⁴⁵ Za likvidaci ruských základen se vzápětí postavil i tehdejší americký ministr zahraničí Colin Powell a Rada Severoatlantické aliance; podle generálního tajemníka aliance „není pochyb, že Rusko musí zcela naplnit své závazky, které přijalo v roce 1999 v Istanbulu. NATO má s Ruskou federací dobré vztahy a Rusko je velmi dobře informováno o stanovisku NATO, které jsem právě vyjádřil... Řekněme, že zásadní postoj nemůže být jiný, než že Rusko musí beze zbytku naplnit své istanbulské závazky.“⁴⁶ Zvláštní význam měl v této souvislosti istanbulský summit NATO v roce 2004, na němž členské země aliance zaujaly ve věci stažení ruských vojsk z Gruzie a z moldavského Podněstří jednoznačný postoj a vyzvaly Moskvu, aby splnila závazky, které na sebe původně vzala; *de facto* tak podmínily ratifikaci upravené Smlouvy o konvenčních zbraních v Evropě stažením ruských vojsk z Gruzie a Moldávie.⁴⁷

45 Citováno podle zprávy deníku *Izvestija* z 6.12.2003.

46 Citováno podle: GULARIDZE, Tea – SEPASHVILI, Giorgi: *Georgia Matters for the NATO*. Článek zveřejnil gruzínský informační portál www.civil.ge (<http://www.civil.ge/eng/article.php?id=8266>, staženo 13.2.2008).

47 Viz např. dokument NATO „Questions and Answers to CFE“ (http://www.nato.int/issues/arms_control/cfe_qa_factsheet.pdf, staženo 13.2.2008).

Nesmlouvavý přístup Washingtonu v otázce ruské vojenské přítomnosti v Gruzii vyvolal v Moskvě silné podráždění; neobešlo se to bez malého diplomatického skandálu. Tehdejší ruský ministr zahraničí Igor Ivanov totiž označil výrok svého amerického protějšku za „účelový“ a poradil mu „pozorně číst dokumenty, a sice nejraději v originále“; naznačil tím, že jde výhradně o bilaterální záležitost rusko-gruzínských vztahů. Podle Moskvy totiž na istanbulském summitu OBSE došlo k dohodě, že ruské základny v Gruzii (stejně jako v moldavském Podněstří) mají jednotky opustit do roku 2001 „pouze v případě zajištění bezpečnosti jejich odchodu“.⁴⁸ Navíc podle vyjádření Ivanovova ministerského nástupce Sergeje Lavrova, jmenovaného do úřadu v březnu 2004, „politické dohody (na istanbulském summitu OBSE roku 1999 – pozn. autora) nevytvářejí termíny pro praktické kroky“.⁴⁹

Pod masivním mezinárodním tlakem začala Moskva pozvolna ustupovat; zatímco původně si pro úplné zrušení svých vojenských základen nárokovala osmnáctiletou lhůtu, posléze byla ochotna uvažovat o třinácti, jedenácti a nakonec o deseti letech. Ruské ministerstvo zahraničí, a zvláště pak ministerstvo obrany jako důvod uváděly, že se chtějí vyhnout opakování situace z počátku devadesátých let, kdy kvůli bleskovému stažení sovětských vojsk z území bývalé Německé demokratické republiky nebyla dopředu patřičně zajištěna jejich dislokace ve vlasti, takže například důstojníci léta doslova neměli kde bydlet.⁵⁰ Podle výroku tehdejšího prvního zástupce náčelníka ozbrojených sil Ruské federace Jurije Balujevského si Rusko nepřálo, „aby naši vojáci prožili několik zim v ubohých boudách, jak tomu bylo při stahování našich divizí z Německa“.⁵¹ Rusové rovněž upozorňovali, že arménská většina v džavachetské oblasti nechce přijít o ruskou vojenskou základnu v Achalkalaki, která byla pro obyvatelstvo této chudé hornaté oblasti zdrojem příjmů a byla rovněž vnímána jako záruka nedotknutelnosti ze strany Tbilisi.⁵² Gruzínské a americké úřady však poukazovaly na skutečnost, že narozdíl od sovětských jednotek ve Východním Německu, které čítaly stovky tisíc vojáků, se v případě zbylých dvou ruských základen jedná přibližně jen o tři tisíce důstojníků, a podobně výrazný byl rozdíl i v množství těžké vojenské techniky. Moskva se odvolávala také na nedostatek financí v rozpočtu ministerstva obrany, které by umožnily požadované rychlé stažení vojsk z Gruzie, a vyjádřila požadavek na jeho (spolu)financování; nejprve se objevila částka 143,9 milionů, poté tři sta milionů a nakonec již půl miliardy dolarů; tak vysokou sumu však Washington, který se již předtím zavázal financovat odchod ruských vojsk, rezolutně odmítl.⁵³

48 Viz www.organda.ru, zpráva ze 6.12.2003 (citovaný portál již neexistuje).

49 Citováno ze zprávy ruské agentury Interfax z 29.6.2004.

50 Viz LAMBROSCHINI, Sophie: Russia: Moscow May Be Stalling Any Withdrawal from Georgian Bases. *Relace RFE/RL* z 15.1.2004.

51 Citováno podle zprávy zveřejněné ruským informačním portálem www.regnum.ru z 6.12.2003.

52 Podrobněji viz např. LIEVEN, Anatol: Avanpost imperii i istočnik socialnoj podděržki: Russkije i Achalkalaki. In: *Eurasia Insight*, 5.3.2001 (<http://www.eurasianet.org/russian/departments/insight/articles/eav030501ru.shtm>, staženo 22.1.2004).

53 Tbilisi tehdy vystoupilo s protínávrhem, aby Moskva zaplatila svůj dluh na daních a za používání vody a elektřiny na svých základnách v Batumi a Achalkalaki od roku 1991, který sta-

Vedoucí eurasijského oddělení amerického ministerstva zahraničí Linn Pascoe se v reakci na tento ruský požadavek nechal slyšet, že americká iniciativa financovat odchod ruských vojsk z území Gruzie „neznamená, že jim bude stavět patrové či dvoupatrové domy. Myslím si, že ... Gruzie má dobré přátele, kteří mohou se stahováním ruských základů pomoci. Ale 500 milionů dolarů se mi ... přece jen jeví jako poněkud nadsazená částka.“⁵⁴

Po několikaletých intenzivních jednáních, která provázal silný diplomatický tlak Washingtonu, bylo v Moskvě koncem května 2005 dosaženo dohody, že zbylé dvě *de iure* ruské vojenské základny na území Gruzie budou vyklizeny do roku 2008 (což se také opravdu stalo); dohody však nezahrnují ruské mírové kontingenty v Abcházii a Jižní Osetii, které lze *de facto* považovat též za vojenské základny.⁵⁵ Zajímavé je, že se Moskvě nakonec přes všechnu snahu nepodařilo do textu konečné dohody prosadit ani zmínku o tom, že v případě vyklizení ruských vojenských základů nedojde k umístění vojenských základů třetí země na gruzínském území; již v letech 2003 a 2004 přitom ruské ministerstvo obrany upozorňovalo, že by případné zřízení amerických vojenských základů v Gruzii mohlo mít vliv na podmínky ruského vojenského stahování ze země.⁵⁶ Dokonce ruský prezident Vladimir Putin pouhý týden před uzavřením dohody upozorňoval, že by „nechtěl, aby se v Gruzii po našem odchodu objevila cizí vojska nebo kontingenty jiných zemí“.⁵⁷ Ve světle likvidace onoho – jak to formuloval prezident Saakašvili – „posledního odkazu sovětské totalitní dominance“⁵⁸ se pak o vstupu Gruzie do Severoatlantické aliance stále více hovořilo jen jako o otázce času.

Diplomatická válka mezi Moskvou a Tbilisi

Během výše uvedených událostí docházelo mezi Moskvou a Tbilisi v celé řadě otázek k postupnému zhoršování vztahů. Již bylo připomenuto, že časté zásahy Moskvy do dění v Jižní Osetii a Abcházii jsou trnem v oku vládě ve Tbilisi, ale i celé gruzínské veřejnosti, která tradičně velmi bolestivě nese trvalou roztříštěnost země. Rozhovory o zrušení ruských vojenských základů ve Vaziani, Achalkalaki a Batumi sice pro Gruzíny dopadly velmi příznivě, znepokojivé tendence v separatistických oblastech se však dále prohlubovaly. Zatímco pro občany „kontinentální“ Gruzie v rozporu s dohodami, které tvoří pilíř Společenství nezávislých států, Rusko v roce 2001 zavedlo vízový režim, obyvatelé Jižní Osetie a Abcházie mohou do Ruska a zpět cestovat

novilo právě ve výši půl miliardy dolarů (FULLER, Liz: Russia/Georgia: Counting Russian Chickens Before They Hatch. Zpráva RFE/RL z 28.4.2005).

54 Citováno podle zprávy zveřejněné ruským informačním portálem *www.lenta.ru* z 15.1.2004.

55 Převážná většina vojenské techniky i důstojnického sboru z Batumi a Achalkalaki má být stažena na ruskou základnu v arménském Gjumri.

56 Viz VASHAKMADZE, M.: Foreign Forces in Georgia, s. 161 (viz pozn. 42).

57 Citováno dle LYNCH, D.: *Why Georgia Matters*, s. 46 (viz pozn. 26).

58 Viz zpráva deníku *International Herald Tribune* z 10.5.2005.

bez jakýchkoli omezení.⁵⁹ Většina Jihoosetů a Abcházů od konce devadesátých let získala ruské občanství, a to navzdory opakovaným protestům Tbilisi, které tento přístup Moskvy považuje za porušování mezinárodního práva. Status ruských občanů umožňuje Abcházům a Jihoosetům cestovat po světě, což by v případě občanství mezinárodně neuznaných zemí nebylo možné; díky němu rovněž mohou od ruských úřadů pobírat důchod. Separatistické oblasti také od Ruska dostávají elektřinu, zemní plyn a ropu fakticky zadarmo, přestože ceny těchto komodit pro Gruzii ruští exportéři v posledních letech několikanásobně zvýšili.⁶⁰ Udělení ruských pasů obyvatelstvu Abcházie a Jižní Osetie však zdaleka nemá filantropické důvody; jak upozorňuje Dov Lynch, „poskytlo Moskvě v konfliktu další účinnou páku. Opravdu, kdykoli v oblastech konfliktů došlo ke zvýšení napětí, informovala ruská vláda gruzínskou vládu o svém záměru chránit bezpečnost a zájmy ruských občanů. Byla to nepřímá výhrůžka zásahem na ochranu těchto občanů.“⁶¹

Důležitý je v tomto ohledu také vojensko-politický aspekt. Abcházie, jejíž současná populace je odhadována až na dvě stě tisíc lidí (z toho samotní Abcházové tvoří zhruba třetinu), disponuje vojenskými oddíly čítajícími několik tisíc ozbrojenců.⁶² Podobně na tom byla Jižní Osetie, na jejímž území žije sedmdesát tisíc obyvatel, převážně Osetů.⁶³ Potenciál rozšíření armád obou těchto odštěpeneckých oblastí byl a je velmi malý vzhledem k omezeným demografickým zdrojům, i když v případě ozbrojeného konfliktu je možné počítat s posilami z řad severokavkazských dobrovolníků a kozáků v počtu několika stovek až tisíc osob. Armády obou separatistických oblastí jsou zcela závislé na technické, ekonomické i logistické podpoře z Ruska (včetně dodávek paliva, munice a vojenské techniky i přítomnosti vojenských instruktorů). V této souvislosti Svante Cornell upozorňuje na trend, který převážil v posledních letech, když Moskva „začala na vojenské a bezpečnostní posty v samozvaných vládách v Abcházii a Severní Osetii dosazovat ruské funkcionáře. Tak abcházský ministr obrany a velitel vojenského štábu jsou bývalí ruští funkcionáři a ani jeden z nich není etnický Abcház.

59 Není rovněž bez zajímavosti, že Abcházii nedávno znovu objevila ruská smetánka, zejména špičky ruské armády, jako oblíbené letovisko. Mnozí činitelé získali výměnou za vstřícnost v abcházské otázce od vedení země chaty na mořském pobřeží, které zde zanechali Gruzínci. Přírodní krásy, které kdysi z Abcházie učinily ráj sovětských turistů, ve spojení s několikanásobně nižšími cenami nemovitostí, ubytování a potravin ve srovnání s jen několik desítek kilometrů vzdáleným a značně předraženým ruským Soči sem lákají i tisíce obyčejných Rusů. V posledních letech byl proto v Abcházii zaznamenán dramatický růst cen nemovitostí, což patrně souvisí i s tím, že během hlavní sezony zde ruští turisté utratí kolem padesáti milionů dolarů ročně. V Abcházii i v Jižní Osetii přitom platí ruská měna.

60 Gruzie tak od 1. ledna 2007 platí za tisíc metrů krychlových zemního plynu 235 amerických dolarů, což je cena, za kterou Gazprom tuto komoditu exportuje do vyspělých evropských zemí (podrobněji viz např. KRAMER, Andrew: Gazprom of Russia to Double Natural Gas Prices for Georgia. In: *International Herald Tribune* (22.12.2006)).

61 LYNCH, D.: *Why Georgia Matters*, s. 48 (viz pozn. 26).

62 *Abkhazia Today*. Evropská zpráva č. 176 Mezinárodní krizové skupiny pro odvrácení celosvětového konfliktu (*International Crisis Group working to prevent Conflict worldwide*) z 15.9.2006 (www.crisisgroup.org/.../176_abkhazia_today.ash).

63 Viz zpravodajská relace BBC News z 30.6.2006.

Pohled na hlavní město Jižní Osetie Cchinvali. Žije v něm přibližně polovina ze sedmdesáti tisíc obyvatel odštěpené republiky

Také v Jižní Osetii jsou ve funkcích ministra obrany a ministra vnitřní bezpečnosti dva ruští funkcionáři.⁶⁴

Dalo se předpokládat, že pokud by došlo k obnovení ozbrojeného konfliktu s Gruzií, Abcházie i Jižní Osetie by měly jen malou šanci vojensky uspět, nepostaví-li se na jejich stranu Rusko; bylo by prakticky nemožné, aby vzdorovaly přesile takřka pětimilionové Gruzie, jejíž armáda čítala před srpnovou válkou z roku 2008 přibližně šestadvacet tisíc vojáků, a navíc využívala podporu Spojených států.⁶⁵ Jižní Osetie a Abcházie jsou jak z ekonomického, tak z vojenského a politického hlediska v podstatě zcela závislé na podpoře Moskvy; jejich nezávislost na Tbilisi se opírá o bezpečnostní záruky, které je jim Moskva ochotna poskytnout. Lze tudíž říci, že cenou za nezávislost na Tbilisi je závislost na Moskvě. Přestože Moskva územní integritu Gruzie do druhé poloviny roku 2008 nikdy formálně nezpochybnila, tvořily obě separatistické republiky již před srpnovou válkou součást ekonomického, ústavního a vojensko-politického prostoru Ruské federace. Jejich snaha zabránit „návratu do Gruzie“ za každou cenu

64 CORNELL, Svante: *Georgia after the Rose Revolution: Geopolitical Predicament and Implications for U.S. Policy*. Carlisle (Pennsylvania), Strategic Studies Institute, U.S. Army War College 2008, s. 28 (<http://www.silkroadstudies.org/new/docs/publications/2007/0703USAWC.pdf>, staženo 22.2.2008).

65 Na vojenské základně na tbiliském předměstí Krcanisi tak američtí důstojníci vyzbrojují a školí elitní jednotky gruzínské armády. Školením ročně procházejí stovky gruzínských důstojníků, mimo jiné také v elitních tureckých vojenských akademiích.

se tak obrátila ve stav, který se dá označit jako „návrat do Ruska“, což si samotní Abcházové a Jihooseti velmi dobře uvědomují, ale za stávající situace to vnímají jako menší ze dvou zel. Abcházský prezident Sergej Bagapš shrnul toto smýšlení i za svůj jihoosetský (a podněsterský) protějšek slovy: „Všichni jsme občané [Ruska] a jsme na to pyšní. My Moskvu milujeme, pochopte to. Pro nás Moskva zůstala hlavním městem, kterým byla v sovětských dobách.“⁶⁶

V lednu 2006 došlo na severoosetském území ke dvěma explozím na plynovodu Mozdok–Tbilisi a poté k explozi na karačajevsko-čerkeském úseku plynovodu, který zásoboval Gruzii a Arménii; obyvatelé Gruzie se tak uprostřed zimy ocitli bez tepla. Tbilisi považovalo incident za sabotáž, která měla přimět gruzínskou stranu k přijetí ruského požadavku, aby bylo Gazpromu umožněno odkoupit plynovodní potrubí vedoucí ze severu do Gruzie, a zároveň za součást ruské „nátlakové diplomacie“ vůči zemi.⁶⁷ Moskva však událost vysvětlila jako teroristický útok, který měli na svědomí Čečenové.⁶⁸ V době této zimní energetické krize byla Gruzie zásobována plynem z Ázerbájdžánu za sníženou cenu sto dvacet dolarů za metr krychlový, což prezident Saakašvili vzhledem k silnému tlaku Moskvy označil za projev „politického hrdinství“.⁶⁹ V následujících měsících Tbilisi ve snaze snížit svou energetickou závislost na Rusku jednalo s Baku a Ankarou o budoucím zvýšení svého podílu na odběru zemního plynu ze Šah Deniz z plynovodu Baku–Tbilisi–Erzurum.

Zanedlouho následovaly další ruské sankce. Na jaře 2006 Moskva zakázala dovoz oblíbeného gruzínského (a moldavského) vína a poté i minerální vody; formálně to zdůvodnil hlavní ruský hygienik Gennadij Oniščenko, který v gruzínském a moldavském víně údajně našel těžké kovy a pesticidy.⁷⁰ Toto rozhodnutí představovalo pro gruzínské hospodářství citelnou ránu, neboť vinařství v něm tvoří tradičně rozvinuté odvětví a osmdesát procent exportu vína dosud směřovalo do Ruska.⁷¹ Vzápětí však následoval úplný zákaz dovozu gruzínské zemědělské produkce a v Gruzii, která dočasněablokovala jednání o vstupu Ruska do Světové obchodní organizace, se již začalo diskutovat o vystoupení ze Společenství nezávislých států.⁷²

Gruzínsko-ruská „diplomatická válka“ však kulminovala na podzim téhož roku, poté co koncem září gruzínská policie zadržela čtyři ruské důstojníky, údajné příslušníky vojenské rozvědky (GRU), a obvinila je ze špionáže; velitelství ruských vojsk v Gruzii poté na několik dnů obklíčili příslušníci gruzínského ministerstva

66 Citováno podle zprávy tiskové agentury Izvestija z 20.11.2006.

67 Viz zpráva britské tiskové agentury BBC z 23.1.2006.

68 Viz zpráva tiskové agentury BBC z 27.1.2006.

69 Viz FULLER, Liz: Caucasus: Georgia, Azerbaijan Seek Alternatives to Russian Gas. *Relace RFE/RL* z 5.1.2007.

70 Přitom 65 procent veškerého vína importovaného do Ruska tvořila produkce z Moldávie a Gruzie. Podrobněji k tomu viz např. TSERETELI, Mamuka: Banned in Russia: The Politics of Georgian Wine. In: *Central Asia-Caucasus Analyst*, roč. 8, č. 8 (19.4.2006) (článek v uvedeném elektronickém časopise je dostupný na http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=4169, staženo 11.2.2008).

71 Viz zpráva tiskové agentury BBC z 30.3.2006.

72 Viz zpráva RFE/RL z 21.11.2006.

vnitru. Moskva brzy nato zahájila evakuaci svého velvyslanectví ve Tbilisi, její pokus prosadit na Valném shromáždění OSN rezoluci odsuzující „gruzínskou provokaci“ však *de facto* zablokovala americká strana.⁷³ Ačkoli byli ruští důstojníci za týden propuštěni, počátkem října Rusko přerušilo veškeré styky s Gruzii včetně poštovního spojení a pozastavilo vydávání víz gruzínským občanům. V Rusku tehdy také došlo k četným případům diskriminačního zacházení s gruzínskými občany, respektive s osobami gruzínského původu. Podniky vlastněné Gruzíny se na konci roku 2006 staly objektem zvýšeného zájmu policie a daňových orgánů, což se formálně zdůvodňovalo bojem proti nelegální migraci. Stovky gruzínských občanů, kteří nelegálně pobývali na ruském území, byly deportovány zpět do Gruzie, což mezi gruzínským obyvatelstvem doma i v Rusku vzbudilo velké znepokojení, neboť v Rusku v současné době žije a pracuje podle některých odhadů více než milion gruzínských občanů, kteří ročně posílají domů na dvě miliardy dolarů, tedy asi pětinu hrubého domácího produktu země.⁷⁴ V důsledku hektického a špatně organizovaného průběhu deportací přitom zemřelo několik starších a nemocných lidí. Podle zprávy lidskoprávní organizace Human Rights Watch z 1. října 2007 „snaha vlády vydělit určitou etnickou skupinu za účelem jejího vyhoštění je jakožto zahraničněpolitická taktika znepokojující. Svědčí o tom, že Rusko kvůli zahraničněpolitickým zájmům bez váhání ničí životy lidí.“⁷⁵ Uvedená „protigruzínská kampaň“, jak tyto akce označilo mnoho pozorovatelů v Rusku a za jeho hranicemi, zapadala do celkového kontextu kavkazofobních nálad, panujících v ruské společnosti již několik desetiletí; k jejímu zmírnění došlo teprve počátkem roku 2007.⁷⁶

Dny „špionážní krize“ doprovázela nediplomaticky ostrá výměna názorů mezi Tbilisi a Moskvou. Micheil Saakašvili ve Valném shromáždění OSN 27. září 2006 – tedy v den, kdy byli v gruzínském hlavním městě zadrženi ruští důstojníci – fakticky obvinil Rusko z okupace Abcházie a Jižní Osetie; prohlásil, že „tyto regiony byly anektovány naším severním sousedem, Ruskem, které podporuje jejich vstup do svého rámce a vědomě v rozporu s mezinárodním právem v masovém měřítku vydává ruské pasy. Obyvatelé sporných regionů žijí pod banditskou okupací Ruska.“⁷⁷ V podobně nediplomatickém duchu se na tomto mezinárodním fóru vyjádřil Vladimir Putin, který Tbilisi obvinil ze „státního terorismu“ a s jasným poukazem na Spojené státy uvedl, že „tito lidé si myslí, že se pod patronací zahraničních sponzorů mohou cítit pohodlně a v bezpečí“,

73 Viz zpráva RFE/RL z 29.9.2006.

74 Viz ZARAKHOVICH, Yuri: Why the Russia-Georgia Spat Could Become a U.S. Headache. In: *Time* (3.10.2006) (<http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1542107,00.html>, staženo 15.2.2008).

75 Organizace Human Rights Watch vydala v říjnu 2006 rozsáhlou studii, v níž byly jednotlivé případy diskriminace etnických Gruzínů v Rusku zdokumentovány: *Singled Out: Russia's Detention and Expulsion of Georgians* (viz <http://www.hrw.org/reports/2007/russia1007/russia1007webwcover.pdf>, staženo 11.2.2008).

76 K tomu viz např.: SOULEIMANOV, Emil: O fenoménu kavkazofobie a čečenofobie v ruské společnosti. In: *Mezinárodní politika*, roč. 29, č. 5 (2005), s. 36–39.

77 Citováno podle ruského listu *Kommersant* z 27.9.2006.

aby nakonec položil řečnickou otázku: „Je tomu opravdu tak?“⁷⁸ Stranou nezůstal ani ruský ministr zahraničí Sergej Lavrov, který Gruzii označil za „zemi banditů“, stejně jako další vysocí představitelé Ruska a Gruzie.⁷⁹ Ačkoli na přelomu let 2006 a 2007 se tyto emoce přece jen poněkud uklidnily, jisté napětí v gruzínsko-ruských vztazích nadále přetrvávalo.

Závěrem

V atmosféře tohoto permanentního napětí považovala gruzínská strana Rusko ještě před vypuknutím války v srpnu 2008 za hlavní hrozbu národní bezpečnosti.⁸⁰ Podobné nálady přitom panovaly i na opačné straně pomyslné fronty; podle průzkumu veřejného mínění z léta 2007 považovalo čtyřiačtyřicet procent Rusů Gruzíny za „nepřátele“ či „protivníky“, což je řadilo hned na druhé místo neoblíbenosti (po Američanech).⁸¹ Nepřekvapuje proto, že v letech předcházejících válce Gruzie intenzivně zbrojila a na vojenský rozpočet vynakládala stále vyšší částky; zatímco v roce 1999 to mělo být 36,7 milionů dolarů,⁸² za pouhých osm let se tato částka navýšila téměř třicetinásobně, takže v roce 2007 vystoupala na astronomických 982 milionů dolarů (což činí úctyhodných sedm procent hrubého domácího produktu).⁸³ Tak razantní vzestup výdajů na vojenský rozpočet, v postsovětském prostoru doposud nevídaný, bylo nicméně sotva možné chápat jako přípravu na plnohodnotnou válku s Ruskem; bylo však také zřejmé, že pro případ obnoveného a spíše omezeného ozbrojeného konfliktu v Jižní Osetii a Abcházii by silnější – tedy početnější, lépe vyzbrojená, organizovaná a vycvičená – gruzínská armáda byla nezbytná. Tento konflikt nastal v Jižní Osetii v horkých srpnových dnech roku 2008 a dostal podobu pětidenní války, do níž se masivně zapojily ruské vojenské jednotky, které posléze načas okupovaly část gruzínského území. Tímto krvavým střetnutím vyvrcholilo dlouhodobě kumulované napětí mezi Tbilisi a Moskvou i mezi Gruzii a separatistickou Jižní Osetií, složité a hluboce zakořeněné vzájemné spory však nikterak vyřešeny nebyly. Pouze tak započala jejich další etapa a zřetelně se proměnila geopolitická situace severokavkazského regionu, v němž Rusko upevnilo svou pozici.

78 Citováno podle zprávy Ruské služby BBC z 2.10.2006 (http://news.bbc.co.uk/1/hi/russian/russia/newsid_5399000/5399744.stm, staženo 11.2.2008).

79 Viz zpráva deníku *USA Today* z 28.9.2006.

80 Tento status získalo Rusko v národněbezpečnostním konceptu Gruzie (viz zpráva ruského informačního portálu *www.civil.ge* z 15.5.2005).

81 Výzkum realizovalo v červenci a srpnu 2007 ruské analytické Centrum Jurije Levady (*Levada-Centr*) a publikoval je deník *The Washington Post* 3.8.2007.

82 *Army & Society in Georgia: Military Chronicle – Miscellany*. In: *Slavic & East European Collections at UC Berkeley*, č. 72 (říjen 1998), s. 3 (viz <http://www.lib.berkeley.edu/doemoff/slavic/pdfs/army10-298.pdf>, staženo 15.2.2008).

83 Viz *Georgia: Silding towards Authoritarianism*. Evropská zpráva č. 189 Mezinárodní krizové skupiny pro odvrácení celosvětového konfliktu (*International Crisis Group*) z 19.12.2007. Do uvedené částky se navíc nezapočítávají finanční prostředky investované do obnovy gruzínské armády z amerických projektů.